

УДК 007 : 304 : 659.3 : 303.71

ІНДИКАТОРИ ІНТЕНСИВНОСТІ МЕДИЧНОЇ ПРЕСИ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ СЕРЕДИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

САДІВНИЧИЙ Володимир,

канд. наук із соц. комунік., доц.

Сумський державний університет, вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна, e-mail: vol_sad@ukr.net.

Аналізуються спеціалізовані медичні періодичні та продовжувані видання. Упродовж 1860–1920 рр. у 9 губерніях України їх видавалося більше 180 назв. У процесі їх аналізу визначено основні індикатори інтенсивності спеціалізованої преси. Індикатори поділяються на зовнішні та внутрішні. Групу перших формує середовище функціонування спеціалізованої медичної преси. Групу внутрішніх індикаторів ми поділяємо на дві підгрупи. Підгрупу А (еї) складають періодичність виходу видань, періодичність їх виникнення і насиченість інформаційного простору. Підгрупа В (бі) – це тематична частотність та міжнаукова комунікація.

Ключові слова: індикатор, спеціалізована преса, інформаційний простір, періодичність, тематика, комунікація.

Актуальність теми зумовлена тим, що у сучасній науковій думці не сформувалися визначення, сутнісні характеристики та класифікації індикаторів інтенсивності преси загалом та спеціалізованої зокрема.

Частково це питання окреслене в дисертаційному дослідженні Л. Сніцарчук «Українська преса Галичини (1919–1939 рр.): політико-правові умови функціонування, тенденції розвитку, організаційно-журналістська практика» [9, с. 13–14]. Автор вказує на важливість такого індикатора «посилення пресового руху», як «періодичність медіаелементів», акцентуючи, що одним із «першочергових завдань організації діяльності преси» розглядався «комунікаційний ритм» [9, с. 13]. І саме зазначену складову автор вважає «важливим чинником для визначення основних тенденцій розвитку журналістики» [9, с. 13].

Термін «індикатор» як елемент аналізу засобів масової інформації використали в своїх роботах Ч. Пірс [7], О. Траченко [11], Л. Грицюк [3], А. Коваленко [6], Т. Желтоногова [4]. Вказані автори (та інші) на базі розроблених ними положень і принципів застосували індикатори під час аналізу заголовків, що дозволяє визначати їх тематичну насиченість.

У соціології засобів масової інформації індикатори використовують при «вимірах ефективності інформаційного впливу». При цьому пропонується застосування таких індикаторів, як «Recognition (відсоток аудиторії, який визнає факт отримання інформації), Attribution (відсоток аудиторії, здатної пригадати зміст інформації) і Liking (частка лояльної аудиторії)» [10].

У ситуації вивчення історії журналістики абсолютно нездійсненними стають такі поширені методи соціології, як опитування, анкетування, спостереження та експеримент. Водночас доступними для вивчення залишаються письмові документи. Ними виступає спеціалізована медична газетно-журнальні періодичні та продовжувані видання Наддніпрянської України середини ХІХ – початку ХХ ст. Згідно з нашими підрахунками у 9 губерніях України (Волинська, Катеринославська, Київська, Подільська, Полтавська, Таврійська, Харківська, Херсонська, Чернігівська) видавалося більше 180 спеціалізованих газетно-журнальних періодичних і продовжуваних видань.

Вивчення цієї преси і дозволить нам скласти індикатори інтенсивності спеціалізованої комунікації як сегменту інформаційного простору. У цьому й полягає мета статті. Для її досягнення поставлено й вирішено такі завдання: дати визначення поняття «індикатори інтенсивності спеціалізованої преси»; провести дослідження різних груп індикаторів і визначити їхній вплив на становлення інформаційного простору.

Теоретико-методологічною основою дослідження став системно-цілісний підхід до вивчення, становлення та розвитку системи соціальної комунікації в Україні, засади джерельної достовірності, теоретичні узагальнення історико-журналістського знання. Найважливішими правилами дослідження ми вважали принципи світоглядності, всебічності, наступності (спадкоємності), системності в підходах до явища. Також використовувалися такі загальнонаукові методи: логічне узагальнення, індукція й дедукція, порівняльний і системний аналізи, контент-аналіз і його модифікації.

Результати й обговорення. У перекладі з латини «indicate», «indicat» означає «вказувати», «визначати», «indicatores» – показники, «indicato» – «із зазначенням». У сучасному трактуванні не існує єдиного підходу до розуміння поняття «індикатор». Науковці, такі, зокрема, як С. Агапцов [1], В. Воронкова [2], Л. Клименко [5], І. Семенча [8] та багато ін. дотримуються різних поглядів щодо його формулювання, і зроблені ними та почерпнуті зі словниково-довідкових видань визначення стосуються аспектів, не пов'язаних ні з медіа, ні з соціальною комунікацією.

Тож під індикаторами інтенсивності спеціалізованої преси ми розуміємо систему показників, які фіксують залежність змін інформаційного простору від змін у сегменті спеціалізованих видань, що характеризуються періодичністю, насиченням ринку, тематичною частотністю, міжнауковою комунікацією.

Індикатори поділяються на зовнішні та внутрішні. Групу перших формує середовище функціонування спеціалізованої медичної преси. Оцінка його базується на системі показників, що характеризують вплив медичної галузі на розвиток усієї держави та вплив соціально-економічних даних розвитку держави на медичну галузь і на спеціалізовані видання зокрема.

Окрім усього іншого, внесок медицини у розвиток держави характеризувався накопиченням та узагальненням емпіричних знань про хвороби людей; новими відкриттями у сфері медико-біологічних наук; розвитком і виникненням нових клінічних дисциплін (хірургія, терапія, офтальмологія, стоматологія, акушерство, педіатрія, рентгенологія та ін.); створенням вакцин для лікування і профілактики смертельних хвороб; вивченням професійних захворювань і заснуванням фабрично-заводської гігієни, що прямо пов'язане з розвитком промисловості; становленням соціальної, підліткової, комунальної та ін. гігієни; заснування профілактичної медицини тощо.

Соціально-економічний стан держави на розвиток медицини впливав перш за все удосконаленням законодавства з охорони здоров'я та структури управління; фінансовою підтримкою фундаментальних і прикладних наукових досліджень; підвищенням рівня технічного забезпечення науково-дослідних і лікарських установ; відкриттям нових медичних факультетів; будівництвом нових лікарняно-амбулаторних приміщень тощо. Якщо ж говорити про вплив соціально-економічних показників держави на розвиток спеціалізованої преси, то в першу чергу слід вказати на розвиток поліграфічної галузі, а також на внесення змін у цензурне законодавство. Останнє пов'язане не стільки з рівнем економічного розвитку держави, скільки зі станом політико-правової та громадської систем.

Частину цих показників, що закономірно та зрозуміло, можна назвати і взаємовпливом: держави на медицину і пресу, медицини на державу і пресу.

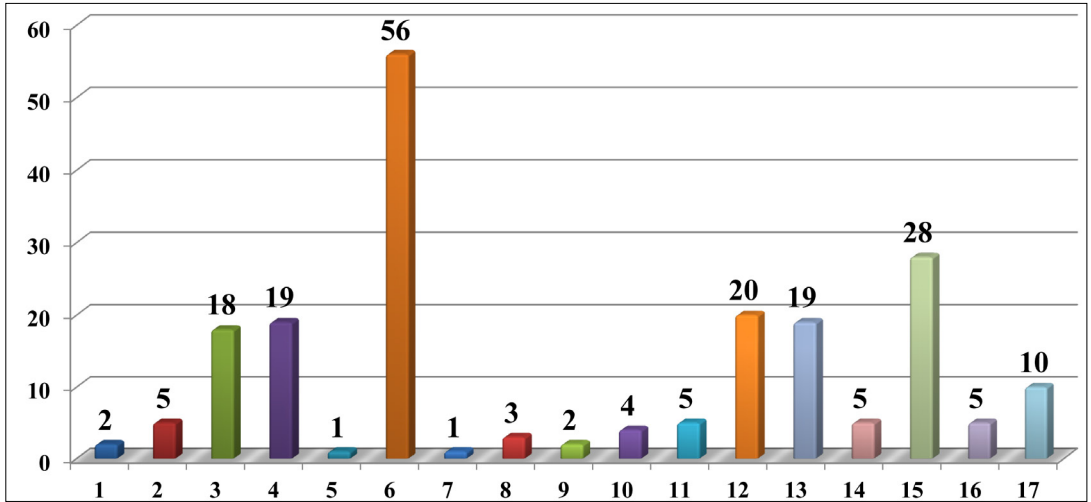
Саме зовнішні фактори вважаємо такими, що в основі своїй визначають особливості виникнення та напрями формування спеціалізованої преси й усього інформаційного поля для фахівців.

Група внутрішніх індикаторів стосується винятково стану засобів масової інформації, характеризує поширеність та інтенсивність впливу на комунікаційний процес та інформаційний простір такого сегменту, як спеціалізована комунікація.

Групу внутрішніх індикаторів ми поділяємо на дві підгрупи. Підгрупу *A* (*ей*) складають періодичність виходу видань, періодичність їх виникнення і насиченість інформаційного простору. Підгрупа *B* (*бі*) – тематична частотність та міжнаукова комунікація.

Підгрупа *A* внутрішніх індикаторів

Результати аналізу періодичності виходу медичної преси Наддніпрянської України представлені у графіку 1.

Графік 1. Періодичність виходу

Експлікація: 1 – щоденні; 2 – 1–4 рази на тиждень; 3 – щотижневі; 4 – двотижневі; 5 – 20 разів на рік; 6 – щомісячні; 7 – 10 разів на рік; 8 – двомісячні; 9 – 2–4 рази на рік; 10 – кварталні; 11 – піврічні; 12 – щорічні; 13 – без чіткої фіксації виходу; 14 – одинденні; 15 – вийшли один раз; 16 – сезонні; 17 – не визначено періодичність.

Розподіл саме на 17 періодичних груп дозволив нам абсолютно чітко показати ситуацію на тогочасному ринку спеціалізованої медичної преси.

Аналіз графіка 1 «Періодичність виходу» дає підстави стверджувати, що найзначніше наповнення інформаційного простору спеціалізованими повідомленнями відбувалось упродовж одного місяця. Сюди відносяться пункти 1–6, тобто щоденні, тижневі, двотижневі, місячні видання, а також ті, що виходили 1–4 рази на тиждень та 20 разів на рік. Загальна чисельність періодичних, продовжуваних і серіальних видань, що виходили друком упродовж одного місяця, – становить 101 часопис. Із них 56 – це місячні газети і журнали.

Із щомісячною періодичністю виходило 5 україномовних видань: «Вістник життя і знання», «Вістник всеукраїнської Спілки лікарських помішників, помішниць і акушерок», «Вістник Міністерства Народного Здоров'я і Опікування», «Згода» і «Хата». За формою – усі журнали. За місцем видання: Київ – 3, Полтава – 1, Хотин – 1.

Як офіційне видання класифікуємо «Вістник Міністерства Народного Здоров'я і Опікування» (1918): видавець – Міністерство народного здоров'я та опікування, редактор – Юрій Меленевський. Завдання його – сприяти розробленню питань народного здоров'я та опіки в Україні. Відділи: I. Закони, розпорядження і обов'язкові постанови офіційних інституцій; II. Огляди діяльності місцевих громадських організацій; III. Огляди діяльності відповідних закордонних офіційних і громадських інституцій; IV. Оригінальні статті, огляди, реферати; V. Звіти про з'їзди та засідання;

VI. Дописи; VII. За кордоном; VIII. Матеріали до історії медицини; IX. Реферати і рецензії; X. Медична бібліографія, біографії, некрологи; XI. Запитання і відповіді, хроніка, дрібні відомості. Основу видання складала повідомлення про офіційні заходи.

Три із п'яти україномовних місячників орієнтувалися на середній медичний персонал: «Вістник життя і знання» (1914, № 1–7) – популярнонауковий український журнал із питань медичної освіти, здорового побуту, боротьби з епідеміями, тлумачення різних явищ природи. Редактор – Григорій Коваленко; журнал «Згода» (1917), який спершу видавало Товариство помічників лікарів, а потім Всеукраїнська фельдшерськоокушерська спілка. Редактори: Я. Коноваленко та С. Біндас; «Вістник всеукраїнської Спілки лікарських помішників, помішниць і акушерок» (1918. Книжка 1–2) – видання Комітету Всеукраїнської Спілки лікарських помішників, помішниць і акушерок. Редактор – Юрій Гудзій.

За тематикою та глибиною розкриття питань найзначніший вплив на формування спеціалізованого інформаційного простору серед видань, що виходили раз на місяць, мав «Харьковский медицинский журнал» (1906–1917) – орган Харківського медичного товариства. Тематичну основу складала оригінальні статті наукового та практичного змісту з питань біологічного характеру, теоретичної, практичної, клінічної та загальної медицини. Також уміщувалися реферати найцікавіших наукових розробок, рецензії та бібліографія, повідомлення про діяльність медичних товариств та інших медичних учених і навчальнодопоміжних закладів тощо. Матеріали широко ілюструвалися малюнками, діаграмами та фотографіями, у тім числі й кольоровими.

Тижневе забезпечення інформацією здійснювало 25 видань, із яких: 2 – щоденні, 5 – виходили 1–4 рази на тиждень, 18 – тижневики.

Зафіксовані нами щоденні видання – це не масові газети, а журнальної форми «Дневники...», що виходили під час проведення наукових форумів: «Дневник Десятого съезда Русских естествоиспытателей и врачей в Киеве», «Дневник Южно-русского областного съезда по борьбе с холерой». Доповіді в цих виданнях друкувалися на другий день після виступу. Уміщувалися програма, назви секцій, особовий склад розпорядчого комітету, протоколи тощо.

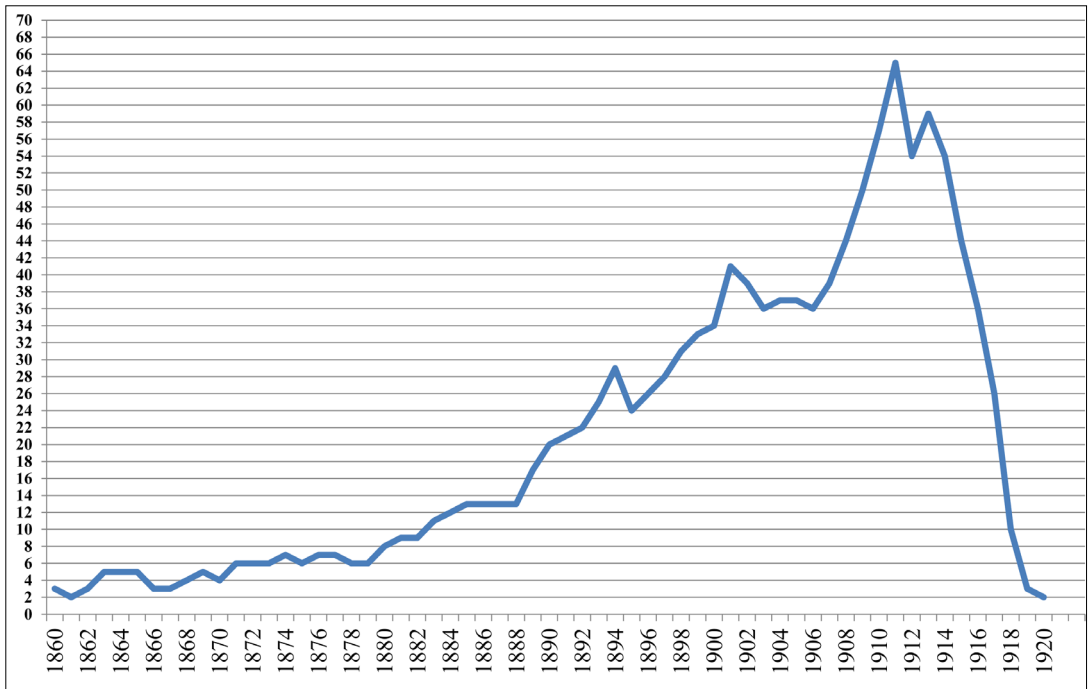
Переважну частку тижневиків (6 із 18) складала різноманітні «Бюллетни...»: про розповсюдження холери та рух епідемічних хвороб, санітарної статистики, зведень санітарного бюро та ін. За формою та матеріальною конструкцією усі вони журнального типу. За тематикою – одготематичні. Засновниками чи видавцями виступали медико-санітарні бюро губернських земств і міських управ. Підписували до друку ці видання, відповідно виконували роль редакторів, посадові особи губернського, земського, повітового, міського рівнів.

Серед тижневиків найзначніший вплив на формування спеціалізованого інформаційного простору мали газети «Земский врач» та «Южно-русская медицинская газета».

Програму «Земского врача» видавці визначали так: 1) керівні статті з загальних питань земської медицини, що містять у собі розробку основ санітарної земської діяльності; статті про гігієну селищ і сіл; статті з медичної статистики та медикотопографічні нариси; статті з фабричної гігієни; 2) оригінальні та перекладні статті про попередження (профілактики) і лікування хвороб, особливо епідемічних; 3) реферати з поточної російської та закордонної медичної літератури і переважно тих робіт, які мають особливий інтерес для земської лікарської діяльності; 4) звід усіх фактів із життя російської земської медицини за даними загальної преси; 5) кореспонденції з питань, що безпосередньо належать до земськомедичної діяльності та її організації. Редактор і засновник – Євген Святловський.

Важливе значення для визначення інтенсивності спеціалізованої преси має і насичення інформаційного простору. Зведені дані – у графіку 2.

Насичення інформаційного простору – показник, що фіксує кількість видань, що виходили друком у певний період часу, та тривалість їхнього виходу.

Графік 2. Насичення інформаційного простору

Узагальнена інформація насичення інформаційного простору спеціалізованою медичною пресою по роках позначається ось такою кривою.

У Наддніпрянській Україні зароджується спеціалізована медична преса у 1860 р., коли професор медичного факультету Київського університету св. Володимира Олександр Вальтер заснував газету «Современная медицина» та додаток до неї «Современная медицина. Прибавление. Клинические лекции».

Того ж року Товариство подільських лікарів, очолюване Олександром Кремером, видало «Materialy do topografii i statystyki lekarskiej i higieny Podola» [Матеріали до топографії і лікарської статистики Подільської губернії]. Друкувалися «Матеріали...» у Варшаві, виходили упродовж 1860–1865 рр. Представлені наукові статті, розвідки й повідомлення з чумою, холерою, туберкульозом тощо. Чимало публікацій підготував Йосип (Юзеф) Ролле, який вважається одним із фундаторів історії медицини як науки.

До 1882 р. ситуація змінювалася доволі поступово – щороку додавалося по 1–2 видання, їхня кількість не перевищувала десяти. Три піки зростання, які видно з графіка, припадають на 1894 р. (29 видань), 1901 р. (41 видання) і 1911 р. (65 видань). Із 1914 р. спостерігаємо спад насичення, коли щорік припиняло свій вихід фактично 10 видань, і вже у 1920-у спостерігається лише два.

Отже, у 1911 р. сегмент спеціалізованої медпреси в інформаційному просторі представляли 65 видань. Із них – 16 журналів і 2 газети. Із журналів, зокрема, виходили: «Збірник медичної секції українського наукового товариства в Києві», «Вегетарианское обозрение», «Вестник гомеопатической медицины», «Вестник курортов и лечебных учреждений», «Еврейский медицинский голос», «Русский журнал кожных и венерических болезней», «Терапевтическое обозрение», «Харьковский медицинский журнал» та ін.

Також 1911 р. засновано 11 видань. Серед них і такі, що вийшли лише раз – це журнали «Южнорусский врачебнофармацевтический посредник» та «Вестник медицины/Wiestnik midicini». Обидва часописи – невдалі видавничі проекти лікаря, випускника Геттінгенського університету Боруха Шпенцера, статус яких він визначав як «щотижневі журнали».

Виробництво та продаж усіляких пристосувань для лікування зубів організував лікар-стоматолог, член Одеського Одентологічного Товариства Давид Файнбраун. Щоб вивести реалізацію продукції на новий рівень, він випустив рекламний журнал «Зубоврачебный посредник». Основна площа відведена торговому дому «Д. Файнбраун и Ко», який пропонує: крісла, бормащини, плювальниці, штативи, цементи, одиничні крампонові та безкрампонові зуби, коронки, термометри, ложки для зняття відбитків та ін. Уміщено рекламу закордонних організацій. Вийшло лише одне нумероване число журналу. Спроба виявилася невдалою, або видавець вирішив категорично змінити підхід до журналістської роботи і вже з квітня 1913 р. засновник почав видавати «Зубоврачебный ежемесячник» – цей проект виявився значно успішнішим і часопис виходив упродовж 4 років.

В аналізований нами період лише один раз вийшло 28 видань. Із них 12 – «Труды...» різноманітних лікарських і санітарних з'їздів та нарад, що проводилися губернськими управами земств, а також постійних медичних комісій.

Дослідження тривалості виходу медичної преси показало, що найдовше – 53 роки – видавалися «Протоколы заседаний Харьковского медицинского общества». Перший номер вийшов у 1863 р., а припинилося видання у –1916 р.

Також виділяються: 45 років – «Протоколы заседаний Общества Одесских врачей» (1868–1913); 33 роки – «Вестник офтальмологии» (1884–1917); 31 рік – «Протоколы заседаний Общества Киевских врачей» (1863–1894), «Протоколы общества Херсонских врачей» (1871–1902); 29 років – «Сборник трудов Харьковского ветеринарного института» (1889–1918); 27 років – «Сезонный листок Славянских минеральных вод» (1889–1916).

Загалом 20 років і довше виходило друком 17 видань. За типологічними ознаками: журнали – 2, газети – 2, «Хроники...» і «Сведения...» – 4, «Протоколы...» і «Труды...» – 9. За тривалістю присутності в інформаційному просторі превалювали видання громадських організацій, наукових медичних товариств і навчальних закладів.

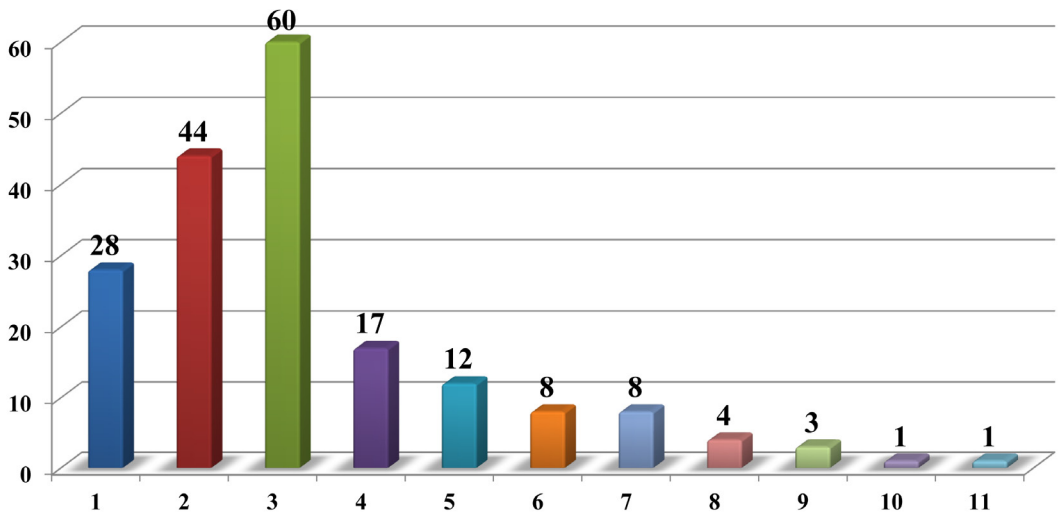
Найчисельніша група – 60 одиниць – преса, що видавалася від одного року до п'яти.

Значним впливом на формування інформаційного простору в цій групі виділяється тижневик «Южнорусская медицинская газета» (1892–1897) – орган товариства Одеських лікарів зі всіх галузей медицини. Ідеолог видання ЙосифБроніслав Мочутковський у зверненні до читачів писав: «Ми з честю виконаємо нашу задачу, якщо істина, чесність і працелюбність складуть той триколірний прапор, під яким ми станемо працювати» (1892. – № 6). Виходила газета за програмою, яка передбачала публікацію: а) особливо важливих у медичному плані урядових розпоряджень і циркулярів; б) статей із усіх галузей медицини; в) рефератів по медицині та суміжних наук; г) бібліографій і критичних оглядів; д) звітів про засідання медичних товариств; е) практичних нотаток по медицині; є) призначень, переміщень, біографій і некрологів лікарів та інших повідомлень; ж) оголошень (платних).

Загальні результати аналізу тривалості виходу медичної преси Наддніпрянської України середини XIX – початку XX ст. представлені у графіку 3.

Підгрупа В внутрішніх індикаторів

Аналізуючи періодичність часописів і розподіляючи їх за частотою виходу, Л. Сніцарчук зупиняється на одноденній газеті, яка «входила в арсенал своєрідної тактики видавців з багатьох причин: коли призупинявся за цензурну “провину” вихід часопису».

Графік 3. Тривалість виходу медичної преси

Експлікація: 1 – вийшли один раз; 2 – виходили до одного року; 3 – 1–5 років; 4 – 6–10 років; 5 – 11–15 років; 6 – 16–19 років; 7 – 20–24 роки; 8 – 25–29 років; 9 – 31–35 років; 10 – 45 років; 11 – 53 роки.

су, а оперативний новинкарський матеріал вимагав вчасного доставлення; коли необхідно було розвідати медіаситуацію – і в цензурній площині, і в площині інтересів аудиторії; коли на довготривалий проект не вистачало коштів або необхідно було негайно інформувати про певні події чи заявити про ту чи іншу політичну/громадську інституцію» [9, с. 14].

У випадку з формуванням інформаційного простору в сегменті медичної преси одноденні видання виконували дещо іншу роль, адже головний їхній вплив на соціум проявлявся в насиченні тематики, а ще вони відігравали роль у залученні коштів.

Одноденок зафіксовано нами 5, із яких 4 присвячено проблемі боротьби з туберкульозом.

Щорік у квітні–травні Лігою боротьби з туберкульозом проводилися «Дні білої ромашки», головним завданням яких був збір коштів на боротьбу з розповсюдженою соціальною недугою. Серед заходів передбачалось і видання газет, назви яких походили від назви символу – білої ромашки.

Так, меценат Житомирського відділення Всеросійської ліги боротьби з туберкульозом княгиня Анна Шаховська у 1914 р. стала засновником та видавцем журналу «Белый цветок». Часопис мав традиційну емблему – білу ромашку й відповідні девізи: «Цінують життя! Любять життя!», «Участь у боротьбі з туберкульозом справа кожного!». Відкривалося видання програмною статтею лікаря П. Тарана «Житомир, 15 травня 1914 року», у якій розповідалося про день «Білої ромашки» в різних містах країни, звітувалося про використання коштів, зібраних Житомирським відділенням ліги на них відкрито амбулаторію й планувалося будівництво санаторію. Більшість матеріалів мали медичне спрямування: І. Альтшуллер – «Амбулаторія-попечительство, як основна форма протитуберкульозної діяльності», В. Маркузон – «Охорона здоров'я дітей – надійний спосіб боротьби з туберкульозом», В. Демич – «Туберкульоз і російська медицина».

Подібні видання побачили світ також у Катеринославі, Сімферополі та Одесі.

Окрім одноденних і таких, що вийшли один раз (позиція 1 графіка 3), індикатором частотності тем виступають назви видань, додатки, спеціальна тематична преса та заголовки опублікованих матеріалів.

Серед назв видань значну вагу мають галузеві, яких нами зафіксовано 49: газети – 7, журнали за змістом – 22, журнали за формою – 20.

Галузі медицини розкриті в назвах таких часописів, як «Вістник ветеринарної медицини» (1918), «Вестник гомеопатической медицины» (1900–1913), «Вестник офтальмологии» (1884–1917), «Ветеринарный вестник» (1882–1895), «Жизнь фармацевта» (1909–1911), «Зубоврачебный ежемесячник» (1913–1915), «Русский журнал кожных и венерических болезней» (1901–1917), «Терапевтическое обозрение» (1908–1915) та ін.

Проблеми акушерства та гінекології стали основою журналу «Акушерка» (1893–1918), а також продовжуваних видань «Протоколы заседаний Акушерско-гинекологического общества в Киеве, состоящего при Университете св. Владимира» (1886–1913), «Труды Киевского акушерско-гинекологического общества» (1899–1902), «Труды Пятого съезда общества российских акушеров и гинекологов» (1915).

Публікацію фахових статей із питань психіатрії та нервової патології, фізіологічної психології, нервово-психічної гігієни та лікарської експертизи, порівняльної анатомії та ембріології нервової системи ставили за мету журнали «Архив психиатрии, неврологии и судебной психопатологии» (1883–1895) та «Вопросы нервно-психической медицины» (1896–1905), а також «Труды Киевского психиатрического общества» (1898–1900).

У Наддніпрянській Україні видавалося 11 курортних періодичних видань, тематичну основу яких складала питання медицини. Із них 4 журнали та 7 газет.

Фармація представлена чотирма часописами. За періодичністю це: тижневики – 3, двотижневики – 1. За формою: газети – 1, журнали – 3.

Покриття України виданнями з певних галузей медицини в аналізований час було дуже нерівномірним. Херсонська губернія – 19 (2 видання у Херсоні й 17 – в Одесі); Харківська – 16 (1 видання в Слов'янську та 15 – у Харкові); Київська – 12 (уся періодика виходила в Києві); Таврійська – 9 (Сімферополь – 7, Ялта – 2); Катеринославська – 6 (усі в Катеринославі); Подільська – 3 (усі в Кам'янці-Подільському); Волинська – 2 (усі в Житомирі); Полтавська – 1 (журнал видавався в м. Хорол). Прозірно бачимо домінування південної частини України, і абсолютна відсутність часописів на Чернігівщині.

Орієнтуючись і на спеціалістів, і на масового читача, галузева преса динамічно та розгорнуто показувала розвиток тогочасної медичної справи, дбала про підвищення рівня кваліфікації спеціалістів, переймалася захистом інтересів медпрацівників, пропагувала здоровий спосіб життя. Із розвитком галузей медицини збільшувався репертуарний показник видань, розширювався спектр пропонованої продукції, яка набувала більшої читацької адресності.

Одну з указаних ролей при індикації тематичного наповнення інформаційного простору виконує заголовок – найперша лексична одиниця, з якою зіштовхується читач, і з якої почерпує собі первинний компонент символів, подій та аналогій щодо пропонованої теми.

Для виявлення заголовків-індикаторів, що дозволяють визначати тематичну насиченість, ми взяли галузеві видання, уже сама специфіка яких не дозволяє звертатися до образності та використовувати різноманітні стилістичні фігури. Так, про галузеве спрямування журналу «Акушерка» свідчать такі назви опублікованих матеріалів: «Про значення гліцеринового тампону в гінекотерапії», «Хвороби травного апарату у вагітних» (Є. Дрентельн), «Значення температурних і пульсових кривих післяпологового періоду», «Про шлункові кровотечі по типу менструацій», «Про викидень» (Тригер), «Про загин вагітної матки назад» (С. Ю. Хазан), «Про печінкову коліку» (І. К. Стрельжбицький), «Про кров'яні пухлини (гематоми) зовнішніх статевих частин і піхви, що розвиваються в залежності від родового акта» (М. Любовський), «Про деякі форми божевілля жінок» ([Н.] Соколовський), «Щитовид-

на залоза і жіночий статевий апарат» (Fischer), «Судороги (конвульсії) у дітей» (Г. Поварнін) та ін. Загалом у кожному номері друкувалося 5–7 теоретикопрактичних матеріалів із питань акушерства та гінекології.

У виданні «Ветеринарный вестник» знаки-індекси в заголовках стосуються ветеринарної медицини: «Лімфатична система шкіри» Е. Klein), «Кровообіг у мозку» (Моссо); «До вчення про вплив на організм тварин великих кількостей води, під час уведення її в шлунок» (М. Яновський), «Про механізми всмоктування жиру в тонкому кішківнику» (В. Заварикін), «Яким чином звільняється кров від надлишку цукру» (Л. Бразоль), «Сибірська виразка та її контагії» (Є. Земмер), «Результати запобіжного щеплення від сибірської виразки Пастера» (А. Rozzahegyi) та ін.

Загалом заголовки-індикатори в спеціалізованих медичних виданнях: а) функціонують як знаки-індекси, б) зосереджують увагу на власне факті існування тематичного тексту, в) не характеризуються образністю, г) указують на предмет повідомлення, д) відіграють роль маркерів тексту й, закономірно, виступають індикатором частотності тем.

Тематичну індикацію визначали також спеціальні видання, присвячені епідеміологічній ситуації загалом і епідемічним захворюванням зокрема. Це різноманітні «Бюллетени...», «Ведомости...», «Обзоры...», «Сведения ...» і «Хроніки...». Таких ми нараховуємо 33. За сферою розповсюдження – регіональні та місцеві. Переважну більшість (19) – відносимо до регіональних, тобто вони подавали інформацію про губернію та відповідно мали таку ж сферу розповсюдження. В Одесі, Миргороді, Севастополі, Сімферополі, Харкові, Херсоні та Ялті виходили друком місцеві видання – усього 14.

Виникнення цієї преси викликане перш за все спалахами інфекційних хвороб у світі та в Російській імперії та необхідністю посилення санітарно-просвітницької роботи. Головна функція – донесення професійної інформації для задоволення потреб своєї цільової аудиторії. Саме функцією визначається предметно-тематичне спрямування – подавати професійну інформацію утилітарного характеру.

Тематична частота – індикатор, який демонструє кількість періодичних або неперіодичних, але таких, що відбуваються з виразною закономірністю, повторів матеріалів, об'єднаних спільною тематично-змістовою спрямованістю. Індикація тематичного насичення чітко показує – спеціалізована медична преса привчала населення лікуватися.

Потужний розвиток медицини з кінця XVIII та впродовж XIX ст. головно пов'язаний із використанням досягнень різних наук. Тож іще один вагомий індикатор – інтенсивність міжнаукової комунікації. Показовим у цьому плані є зв'язок медицини з природничими науками.

Мета з'їзду природознавців і лікарів, як писав «Дневник Десятого съезда Русских естествоиспытателей и врачей в Киеве» (1898), – сприяти науковій і навчальній діяльності на ґрунті природничих наук. На з'їзді працювало 12 секцій, серед яких – анатомії та фізіології людини і тварини, наукової медицини, гігієни. Надруковано доповідь С. Навашина «Нові спостереження над заплідненням у *Fritillaria tenella* u *Lilium martagon*» про відкриття ним подвійного запліднення у покритонасінних рослин. Це стало найбільш значущим відкриттям XIX ст. у галузі ботаніки, яке зроблене в Києві.

Вагому роль у міжнауковій комунікації, зокрема медицина – мікробіологія – ветеринарія, також відіграли редаговані Іллею Мечниковим «Труды Одесской бактериологической станции» (1888). Із перших днів створення бактеріологічної станції в Одесі її співробітників зобов'язали створити вакцину проти сибірської виразки. «Дякуючи гостинності Пастера та його помічника, лікаря Ру, – зазначає М. Гамалія, – мені вдалося познайомитись у Парижі з практичними прийомами приготування і підтримання Пастерівських вакцин» (Вип. 1. – С. 6). Далі він розповідає про власні дослідження з виготовлення вакцин та проведення щеплень овечок у селі

Мар'янівка Одеського повіту. На основі досліджень М. Гамалія робить висновок, що Одеська бактеріологічна станція готова перейти до щеплення великих отар.

Зв'язок медицини з фізикою розкривали «Известия Киевской рентгеновской комиссии» (1915–1917), «Рентгеновский вестник» (1907–1909), «Труды Киевского физикомедицинского общества, состоящего при университете св. Владимира» (1897/98–1915).

Основною тематичною домінантою щомісячного ілюстрованого популярно-наукового журналу «Вестник магнетизма» (1914) були питання тваринного магнетизму, гіпнотизму, навіювання, медіумізму, медицини та психології. У редакційній статті визначено програму часопису: «Розглядати всі явища, що відбуваються з одухотвореними істотами чи під їхнім впливом, які, очевидно, не можуть бути цілком пояснені за допомогою вже відомих законів і сил природи; такими є тваринний магнетизм, гіпнотизм, навіювання, медіумізм (спіритизм) тощо» (№ 1. – 5 січ. – С. 1).

Однак найбільший міжнауковий характер носили не окремі видання, а доповіді, виголошені на засіданнях медичних Товариств і надрукованих у їхніх виданнях – «Протоколах...» і «Трудах...». Водночас ці видання – це не лише комунікація між різними науками, це в першу чергу комунікація між різними галузями медичної науки. На засіданнях виголошувалися доповіді та розглядалися питання із терапії, неврології, хірургії, психології, офтальмології, акушерства, педіатрії, бальнеології, кліматотерапії, епідеміології та ін.

Загалом присутність в одному місці – під спільною обкладинкою, на сусідніх сторінках – різних видів знання вимагало від авторів, а ще більше від реципієнтів, орієнтуватися у певній сукупній цілісності неоднорідних знань. Комунікатор та реципієнт, як правило, по чергово міняються комунікативними ролями. Міжнаукова комунікація залучала до свого кола представників як різних наук, так і різних наукових течій, почасти принципово протилежних, викликаючи всілякі ефекти впливу як на розвиток медицини, так, що вагоміше для нашої сфери, на розвиток інформаційного простору.

Висновки. Дослідивши періодичні, продовжувані та періодичні видання Наддніпрянської України другої половини XIX – початку XX ст. щодо складання індикаторів інтенсивності спеціалізованої комунікації як сегменту інформаційного простору, можемо констатувати: індикатори поділяються на зовнішні та внутрішні. Групу перших формує середовище функціонування спеціалізованої медичної преси. Група внутрішніх індикаторів стосується винятково стану засобів масової інформації, характеризує поширеність та інтенсивність впливу на комунікаційний процес та інформаційний простір такого сегменту, як спеціалізована комунікація. Ця група ділиться на дві підгрупи: підгрупа А (ей) – періодичність виходу видань, насиченість інформаційного простору; підгрупа В (бі) – тематична частотність та міжнаукова комунікація. Під індикаторами інтенсивності спеціалізованої преси ми розуміємо систему показників, які фіксують залежність змін інформаційного простору від змін у сегменті спеціалізованих видань, що характеризуються періодичністю, насиченням ринку, тематичною частотністю, міжнауковою комунікацією.

Подальші ґрунтовні дослідження спеціалізованої медичної преси XIX – початку XX ст. дозволить чітко визначати вплив цих медіа на формування вітчизняного інформаційного простору, дозволить краще зрозуміти закономірності й тенденції розвитку журналістики в Україні.

1. *Агапцов С. А.* Индикативное планирование как основа стратегического развития промышленного предприятия : моногр. / С. А. Агапцов, А. И. Мордвинцев, П. А. Фомин, Л. С. Шаховская. – М. : Высш. шк., 2002. – 301 с.

2. *Воронкова В. Г.* Управління людськими ресурсами: філософські засади: навч. посіб. / В. Г. Воронкова, А. Г. Беліченко, О. М. Попов; під ред. В. Г. Воронкової. – К : Професіонал, 2006. – 576 с.

3. Грицюк Л. Ф. Образно-семантичний підхід до класифікації заголовків / Л. Ф. Грицюк // Мовознавство. – 1992. – № 2. – С. 51–56.
4. Желтоногова Т. В. Заголовок як компонент структури українського поетичного тексту : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Желтоногова Тетяна Володимирівна. – Кіровоград, 2004. – 216 с.
5. Клименко Л. П. Вибір індикаторів зміни рівня екологічної безпеки регіону при впровадженні альтернативних систем теплохолодопостачання / Л. П. Клименко, Н. О. Воскобойнікова // Екологічна безпека : науковий журнал. – Кременчук : КДУ, 2010. – Вип. 2/2010 (10). – С. 16–19.
6. Коваленко А. М. Заголовок англомовного журнального мікротексту повідомлення: структура, семантика, прагматика (на матеріалі тижневика Newsweek) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А. М. Коваленко. – К., 2002. – 19 с.
7. Пирс Ч. С. Избранные философские произведения / Ч. С. Пирс ; пер. с англ. К. Голубович, К. Чухрукидзе, Т. Дмитриева. – М. : Логос, 2000. – 448 с.
8. Семенча И. Е. База знаний основных социально-экономических и общенаучных терминов в помощь руководителю: терминологический словарь-справочник / И. Е. Семенча. – Днепрпетровск : Маковецкий, 2010. – 88 с.
9. Сніцарчук Л. В. Українська преса Галичини (1919–1939 рр.): політико-правові умови функціонування, тенденції розвитку, організаційно-журналістська практика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соц. комунік. : спец. 27.00.04 «Теорія та історія журналістики» / Л. В. Сніцарчук. – К., 2010. – 25 с.
10. Тезаурус соціології : тематический словарь-справочник / Под ред. Тощенко Ж. Т. [Електронний ресурс]. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – 487 с. – Режим доступу : <http://ibib.ltd.ua/tezaurus-sotsiologii-temat-slov-sprav-pod-red.html>
11. Траченко О. Н. Стилистические характеристики заглавия как знака текста в синтагматике и парадигматике (На материале англоязычного рассказа) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / О. Н. Траченко. – К., 1984. – 24 с.

УДК 007 : 304 : 659.3 : 303.71

Индикаторы интенсивности медицинской прессы Надднепрянской Украины середины XIX – начала XX в.

Садовничий Владимир, канд. наук из соц. коммуник., доц.

Анализируются специализированные медицинские периодические и продолжающиеся издания. В течение 1860-1920 гг. в 9 губерниях Украины их издавалось больше 180 названий. В процессе их анализа определены основные индикаторы интенсивности специализированной прессы. Индикаторы делятся на внешние и внутренние. Группу первых формирует среда функционирования специализированной медицинской прессы. Группу внутренних мы разделяем на две подгруппы. Подгруппу А (ей) составляют периодичность выхода изданий, периодичность их возникновения и насыщенность информационного пространства. Подгруппа В (би) – это тематическая частотность и межнаучных коммуникация.

Ключевые слова: индикатор, специализированная пресса, информационное пространство, периодичность, тематика, коммуникация.

The Indicators of intensity of the medical press of Dniper Ukraine in the middle of the XIXth – early XXth century

Sadivnychy Volodymyr, PhD in Social Communications,

Sumy State University, 2, Rimsky-Korsakov St., Sumy, 40007, Ukraine, e-mail: vol_sad@ukr.net

The specialized medical periodicals and publications are analyzed. More than 180 titles were published in 9 provinces of Ukraine during the 1860–1920. In the process of their analysis, the main indicators of the intensity of the trade press were defined. The indicators are divided into external and internal. The first group is formed by the environment of functioning of the specialized medical press. The internal group we divide into two subgroups. The subgroup A is made of the frequency of publications, their frequency of occurrence and the intensity of informational space. The subgroup B is a thematic frequency and interscientific communication.

Key words: indicator, specialized press, informational space, frequency, themes, communication.

1. *Agapcov S. A.* Indicative planning as a basis for the strategic development of industrial enterprise : monograph / S. A. Agapcov, A. I. Mordvincev, P. A. Fomin, L. S. Shahovskaja. – М. : Vyssh. shk., 2002. – 301 p.
2. *Voronkova V. G.* Human Resources Management: philosophical foundations : tutorial / V. G. Voronkova, A. G. Belichenko, O. M. Popov; pid red. V. G. Voronkovoyi. – К. : Profesional, 2006. – 576 p.
3. *Hrytsiuk L. F.* Figuratively semantic approach to classification headings / L. F. Hrytsiuk // *Movoznavstvo*. – 1992. – № 2. – P. 51–56.
4. *Zheltonohova T. V.* Title structures as a component of Ukrainian poetic text: dissertation ... PhD of Philology : 10.02.01 / Zheltonohova Tetiana Volodymyrivna. – Kirovograd, 2004. – 216 p.
5. *Klymenko L. P.* Choice change of ecological safety indicators of the region when implementing alternative heat-and-cold consumption systems / L. P. Klymenko, N. O. Voskoboynikova // *Ekologichna bezpeka : naukovyj zhurnal*. – Kremenchuk : KDU, 2010. – Vyp. 2/2010 (10). – P. 16–19.
6. *Kovalenko A. M.* Informative Microtext Headline in Newsweek Magazine: Structure, Semantics, Pragmatics : abstract of PhD of Philology dissert. : spets. 10.02.04 «Germanic Languages» / A. M. Kovalenko. – К., 2002. – 19 p.
7. *Pirs Ch. S.* Selected philosophical works / Ch. S. Pirs ; per. s angl. K. Golubovich, K. Chuhrukidze, T. Dmitrieva. – М. : Logos, 2000. – 448 p.
8. *Semencha I. E.* The knowledge base of basic socio-economic and general scientific terms to help head: Glossary Directory / I. E. Semencha. – Dnipropetrovsk : Makoveckij, 2010. – 88 p.
9. *Snitsarchuk L. V.* Ukrainian press in Galicia, 1919–1939: political and legal operating conditions, progress trends, organizational and journalistic practice : abstract of PhD of Social Communication dissert. : by spets. : 27.00.04 «A theory and history of journalism» / L. V. Snitsarchuk. – К., 2010. – 25 p.
10. *Thesaurus sociology: Thematic Dictionary Directory* / Pod red. Toshhenko Zh. T. [Electronic resource]. – М. : JuNITI-DANA, 2009. – 487 p. – Reference : <http://ibib.ltd.ua/tezaurus-sotsiologii-temat-slov-sprav-pod-red.html>
11. *Trachenko O. N.* The stylistic characteristics of the title as a sign of text in syntagmatics and paradigmatic (On a material of English language story) : abstract of PhD of Philology dissert. : by spets. 10.02.04 «German language» / O. N. Trachenko. – К., 1984. – 24 p.

УДК 007 : 070 : (477)

ТЕЛЕГРАМИ ЯК ТИП ВИДАННЯ (1914–1917 РР.)

СИДОРЕНКО Наталя,

д-р філол. наук, проф.,

Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, вул. Мельникова, 36/1, м. Київ, 04119, Україна, e-mail: journ@univ.kiev.ua

У статті розглядаються телеграми як окремий вид періодичного видання, що активно функціонував у період Першої світової війни (1914–1917) на території Наддніпрянської України, мав сталу структуру, змістове наповнення.

Ключові слова: телеграма, телеграфне агентство, Перша світова війна.

Вступ. Із появою перших інформаційних агентств у світі (1835 р. – Ш. Л. Гаваса в Парижі, 1849 – Б. Вольфа в Берліні, 1851 р. – П. Ю. Рейтера в Лондоні) значно розширилася сфера функціонування різноманітних економічних, фінансових, біржових та інших повідомлень у періодиці світу. З винайденням телеграфного способу передавання повідомлень і встановленням телеграфного сполучення (С.